

TRAGIKA VIKTORJA BOBKA Iz italijanskih policijskih in sodnih arhivov

Milica KACIN-WOHINZ

dr., znanstvena svetnica, Inštitut za novejšo zgodovino, 61000 Ljubljana, Kongresni trg 1, SLO
consulente scientifico del Istituto di storia contemporanea, Lubiana, SLO

IZVLEČEK

Opisan je potek policijske in sodne preiskave, ki razkrije Bobkovo obveščevalno dejavnost za jugoslovansko vojsko in njegovo neiskreno sodelovanje z italijansko fašistično policijo. V preiskavi se je Bobek skliceval na konfidentske usluge policiji, ki so se izkazale kot nepomembne in niso v ničemer škodovala slovenskemu protifašističnemu nacionalnemu odporu. Na drugem tržaškem procesu je bil, skupaj z drugimi, obsojen na smrt in 15. 12. 1941 ustreljen.

Ilirskobistriško območje je imelo v ilegalnem protifašističnem odporu med dvema vojnama posebno vlogo. Bilo je ob meji, kot ustvarjeno za vzdrževanje zvez z ljudmi in organizacijami v Sloveniji. Skupaj s sosednjim pivškim območjem je svojo predvojno protifašistično in slovensko nacionalno dejavnost plačalo s tremi mladimi življenji: Alojz Valenčič iz Knežaka je bil obsojen na smrt na prvem tržaškem procesu in ustreljen 5. septembra 1930 pri Bazovici, Ivan Vadnal iz Žej pri Prestranku in Viktor Bobek iz Trnovega pri Ilirski Bistrici pa sta bila obsojena na smrt na drugem tržaškem procesu in ustreljena 15. decembra 1941 na Opčinah, skupaj s Pinom Tomažičem, Ivanom Ivančičem in Simonom Kosom. Kazni izrečene na drugem tržaškem procesu, so bile nesorazmerno stroge glede na "krivdo" in v primerjavi s prvimi tržaškimi procesom. Kar devet smrtnih obsodb je bilo izrečenih, pet izvršenih, ne toliko zaradi kaznivih dejanj, kolikor zaradi namenov. Delovanje ilegalne narodnjaške organizacije TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka) na bistriškem območju je že izjemoma dobro popisano v spominih Alojza Zidarja¹ in v Bistriških zapisih izpod

peresa Antona Rutarja². Vse, kar so udeleženci gibanja doživeli in vedeli, še posebej o Viktorju Bobku in njegovem delovanju, je bilo že objavljeno. Njegovo delovanje v letih od 1932 do 1935 sem opisala v svoji knjigi Prvi antifašizem v Evropi³, zato vsega o Bobku tu ne bom ponavljala, pač pa se bom omejila na potek sodne preiskave in na vprašanje njegove dvojne igre, kakor je razvidno iz komaj sedaj dostopnih dokumentov Posebnega sodišča za zaščito države.⁴

V drugi polovici dvajsetih let, ko je v Julijski krajini nastalo tigrovsko gibanje, se le-to na Bistriško očitno ni razširilo, vsaj podatkov o tem nimamo. Pač pa je bilo tedaj izredno razvito na sosednjem Pivškem in Postojnskem, pod vplivom Organizacije jugoslovanskih nacionalistov - Orjune. In ker je bil poglavar Orjune v Sloveniji Bistričan Marko Kranjc, ki je večkrat prihajal domov čez mejo⁵, sodim, da njena dejavnost vendarle ni mogla biti povsem neznana Bistričanom.

Če se na Bistriškem do leta 1932 ni razvila tigrovska organizacija, se očitno zato ni, ker je tu nastala močna organizacija Komunistične partije Italije pod vodstvom

1 A. Zidar, Doživetja tigrovca partizana, Lipa, Koper, 1987

2 T. Rutar, Krivične trditve o vodstvu TIGR-a in A. Zidar Resnica o TIGR-u, Bistriški zapisi 2, Ilirska Bistrica, 1984, str. 58-103

3 M. Kacin-Wohinz, Prvi antifašizem v Evropi, Primorska 1925-1935, Lipa, Koper, 1990, str. 392-394 in 433-434

4 Arhiv Posebnega sodišča za zaščito države (Tribunale Speciale per la Difesa dello Stato - TSDS) je bil šele v zadnjem času izročen Osrednjemu državnemu arhivu v Rimu, vendar ga je mogoče uporabljati le s posebnim dovoljenjem pristojnega ministrstva. Podatki, ki v tem spisu niso posebej označeni, so iz tega fonda.

5 Marko Kranjc je med prvo svetovno vojno prebegnil iz avstro-ogrške fronte na italijansko ali zavezniško stran in se pridružil slovenski ali pivkovi četi. Po vojni je iz Ilirske Bistrice zbežal v Jugoslavijo, ko so ga italijanske okupacijske oblasti nameravale internirati. Od ustanovitve Orjune leta 1921 do njenega razpusta 1929 je bil njen načelnik za Slovenijo. Projugoslovansko usmerjen se je iz katoliškega Ferdinanda preimenoval v pravoslavnega Marka in sprejel to vero. Po razpustu Orjune je bil premeščen v Makedonijo, v tridesetih letih se ni več ukvarjal s politiko.

Viktorja Jelarčiča in Petra Merkindela. Njen mladinski del pa je vodil Viktor Bobek. Leta 1932 je bila odkrita organizacija Natala Kolariča med Slovenci Julijske krajine in aretirani so bili tudi njeni bistriški člani. Najprej, julija 1932, sta bila aretirana Jelarčič in Bobek (Merkindel je zbežal), oktobra pa še 18 mladih komunistov obeh spolov. Po nekajtedenskem zaporu na Reki so bili vsi izpuščeni zaradi splošne amnestije. Za komunistično organizacijo na Bistriškem je značilno, da je imela močne primese jugoslovanskega nacionalizma in tudi iredentizma. Ob aretacijah je namreč policija našla precej orožja, streliva in razstreliva, detonatorje, vžigalne vrvice in podobno, s čimer se je ukvarjal TIGR in ne Komunistična partija Italije. Na Bistriškem so hkrati izobežali delavske in narodne zastave, širili letake s protifašistično propagando, predvsem med italijanske vojake. Sam Bobek je v zaslišanju v zaporu povedal, da se je pod videzom komunizma skrivalo močno bistvo slovenskega nacionalizma in iredentizma, povezanega z Orjuno. Zato so preiskovalci bistriško organizacijo označili kot "nevarno gibanje, z dvojno naravo, in sicer subverzivno iredentistično in subverzivno internacionalistično". Uporabljali naj bi ga tako emisarji iz Jugoslavije kakor emisarji iz Moskve.⁶

V tridesetih letih se je na Bistriškem razvila močna tigrovska organizacija, ki jo je v glavnem ustvaril Viktor Bobek, ko je vanjo pritegnil prejšnje komunistične mladince. Zanj so bili značilni množičnost, aktivno sodelovanje deklet (na drugem tržaškem procesu je bila edina ženska Bobkova svakinja Marija Urbančič), širjenje protifašistične literature do Trsta, Reke in Postojne, vzdrževanje zvez čez mejo in špijonaža za jugoslovansko obveščevalno službo, pozneje tudi za angleško. Terorističnih akcij na Bistriškem ni bilo, tudi zato ne, ker so v tridesetih letih v glavnem prenehale, le ob začetku vojne, februarja 1940, je zagorela smodnišnica v Klani, ne da bi oblasti našle krivca.

Kdo je bil Viktor Bobek? Ob izpustitvi iz zapora januarja 1933 je direkcija policije za javno varnost pri notranjem ministrstvu v Rimu odprla zanj osebni dosje, ga uvrstila na seznam nevarnih oseb, ki jih je treba ob določenih okoliščinah aretirati, in mu naložila policijski nadzor. V splošni karakteristiki je zapisano: "Nima poprejšnjih moralnih prekrškov. Obiskoval je osnovno šolo. Je obdarjen s povprečno kulturo. Ocenjeno je, da ni sposoben imeti konferenc, pač pa opravljati drobno propagando. Ni sposoben pisati člankov za časopise. Zaradi milega značaja menimo, da ni sposoben opravljati nasilnih akcij. Ima velik vpliv na mladino v Trnovem. Do oblasti je spoštljiv. Bil je eden voditeljev slavofilskega

komunističnega gibanja... močno organizacijsko dejaven, zlasti med mladino, vodil je številne sestanke, širil in določal širjenje komunističnih letakov in izobežanje rdečih zastav..."⁷ Osem let pozneje je Posebno sodišče za zaščito države v sodbi št. 282 z dne 14. 12. 1941 proti 60 Slovincem o Bobku takole zapisalo: "Bobek je najbolj nepošten izmed vseh na procesu. Slovenski komunist in nacionalist, špijon in neiskren konfident policije, kajti igral je dvojno igro in bil na strani slovanskih teroristov, to- in onstran meje... on je izdal vsakogar ob primernem trenutku. Sposoben vsakega slabega dejanja... za katera so značilni zvitost in dvoličnost ter prirojeno sovraštvo do Italije ... Poskuša z absurdno tezo, ki so jo ovrgli nešteti izsledki procesa, in sicer s tem, da je bil v stiku s komunisti, z iredentisti, s teroristi, da je bil špijon in sodeloval pri nekaterih njihovih dejavnostih zgolj zato, da bi storil uslugo naši policiji, katere konfident je bil."⁸

Okoliščine, zaradi katerih je postal konfident, niso povsem znane. Sam je pozneje na procesu trdil, da je prostovoljno sprejel to nalogo, ker se je po zaporu leta 1932 zavedel, da je na napačni poti. Toda iz dokumentov njegovega prvega "delodajalca", policijskega komisarja v Ilirski Bistrici Zecchina, zvemo, da so ga pridobili za sodelovanje potem, ko je v zaporu povedal za nekatera imena mladih komunistov. So ga torej izsiljevali? Najbrž. Je sprejel delo, da bi lažje deloval proti fašizmu? Ga je v nevarnost vlekla avanturistična narava?

Toda že nekaj mesecev po izpustitvi 12. marca 1933 je zbežal čez mejo v Jugoslavijo. Iz Celovca je poslal pismo Zecchinu, da vendar ni mogel ostati v domačem kraju, ker je bil osumljen sodelovanja s policijo, toda, je zagrozil, če se njegovi družini kaj zgodi, se bo maščeval. V zameno za varnost svojcev je torej prinašal iz Jugoslavije Zecchinu, s katerim se je tajno sestajal ob meji, del materiala, razstreliva in protifašistične literature, poslana tigrovske organizaciji, ter določena obvestila o iredentističnem gibanju v Sloveniji. Politični policiji - OVRI - je spričo nepomembnih podatkov in majhnih količin tiska - več so ga našli pri Bobkovih sodelavcih na Bistriškem - postal sumljiv: "Menimo, da je Bobek agent provokator, ki igra dvojno igro." Postavili so mu zasedo in ga 16. decembra prijeli skupaj z Rudolfom Šenkincem, ki je bil zveza med Bobkom in Zecchinom. V zaporu v Rimu je popisal vse, kar je vedel ali hotel povedati o organizaciji v Sloveniji, toda zanikal je vsak stik z ljudmi v Italiji, na Bistriškem in celo to, da pozna brate Zidar, čeprav jim je nosil protifašistično literaturo.⁹ Izpustili so ga iz zapora januarja 1935, prav tako Šenkince, čeprav jim njegova vloga ni bila povsem jasna, da bi ponovno šel v Jugosla-

6 M. Kacin-Wohinz, cit., str. 433-434

7 Archivio Centrale dello Stato (ACS) Ministero dell'Interno, Direzione Generale della Pubblica Sicurezza (PS), Casellario politico centrale (CPC), 680

8 ACS, TSDS, busta 759.

9 Prim. M. Kacin-Wohinz, cit., str. 392-394; ACS, PS, Affari Generali e Riservati (AGR), 1920-1945, C 1, b. 49

vijo in od tam poročal. Toda Bobek čez mejo ni hotel, z izgovorom, da ga imajo že doma za vohuna in mu torej v Jugoslaviji grozi nevarnost. Pozneje se je izgovarjal, da Danila Zelena, enega izmed voditeljev TIGR-a, jugoslovanske oblasti preganjajo spričo prijateljstva med Italijo in Jugoslavijo in bi torej o njem ne imel ničesar poročati.¹⁰

Bobek je torej ostal doma v Trnovem, medtem se je poročil s Frančiško Urbančič, novembra 1936 pa so ga prijeli zaradi suma tihotapstva, a so ga takoj izpustili. Do decembra 1939 se v njegovem policijskem dosjeju vrstijo beležke: "Nulla da segnalare." Ker "v zadnjem času ni dal znakov slabega političnega obnašanja", je reški kvestor julija 1937 prosil notranje ministrstvo, da bi mu izdali potni list za Jugoslavijo. Od oktobra 1937 do poznega poletja 1938 je bil torej Bobek v Sloveniji, kjer je po lastni izjavi urejal prodajo svoje gostilne pri Celju. O njem je 7. aprila 1938 poročal italijanski generalni konzul v Ljubljani, da ni v antiitalijanskih organizacijah, da ne deluje politično, da ga sicer imajo za komunisto, vendar ne dela komunistične propagande. Zadnji dokument v njegovem dosjeju je poročilo reškega prefekta z dne 28. marca 1940 o aretaciji petih Bistričanov 18. in 19. aprila "zaradi špijonske dejavnosti v našo škodo". To so bili: Viktor Bobek, Franc Pegan, Marija Gorup, Marija Urbančič in Franc (pravilno Jože) Ujčič. Odvedli so jih v koprške zapore na razpologo vojaškim oblastem.¹¹

Od marca do decembra 1940 so trajala policijska zasliševanja, tedaj, 31. decembra, je major tržaških karabinjerjev Connada Caledonio poslal prijavo generalnemu prokuratorju Posebnega sodišča za zaščito države, in sicer proti sedmim zapornikom. Medtem ko sta bila Pegan in Marija Gorup izpuščena, so bili prijeti 18. marca še Franc Udovič, italijanska komunistka Giovanni Postogna in Luciano Santalesa ter vojak Oscar Caramore. Te aretacije so bile ločene od drugih množičnih aretacij od junija 1940 dalje, ki so privedle do drugega tržaškega procesa, in tudi policijska prijava posebnemu sodišču je bila za bistriško skupino ločena od prijave drugih 54 obtožencev.

Kaj je policijska preiskava ugotovila. Podpisani major je že l. 1937 določil nadzorovanje Bobka, ker ga je sumil špijonaže. Sicer pa je opozoril v prijavi, da lahko z gotovostjo datira dejanja Bobka in drugih šele od l. 1939, iz česar sklepamo, da so na zaslišanjih zaporniki zamolčali vse, kar se je zgodilo pred tem. Bobek je moral priznati marsikaj, saj so mu namestili provokatorje. V oktobru l. 1939, beremo v prijavi, je pridobil za sodelovanje v špijonaži podoficirja Claudia Forgettija, ki je Bobka naznanil in po naročilu majorja Connade začel dvojno igro. Tako je bil major sproti obveščen o odhajanju Bobka čez mejo in ko so zasegli njegovo razglednico,

odposlano v Jugoslavijo, so ugotovili, da je namesto datuma odpošiljatve napisan datum nekega bodočega srečanja: 17. april 1941. V Bobkovem stanovanju so postavili zasedo, da bi prijeli njega in morebitnega prišleka, aretirali pa so samo Bobka, ker nihče ni prišel k njemu na "obisk". Hkrati so aretirali še glavne Bobkove sodelavce. Pri Bobku so našli zavoj s poročilom "za gospoda Branka" (očitno šef jugoslovanske vojaške obveščevalne službe v Ljubljani, Branko Plhak). Iz zaslišanj je preiskovalec zvedel, da je Bobek dobil oktobra 1939 na sestanku na Snežniku od Zelena nalogo za zbiranje vojaških podatkov in 500 din za stroške. Zvezo med Zelenom in Bobkom je držal Anton Telič iz Starega trga. Bobek je Forgettija prosil za podatke o vojaških silah v Šentpetru, o primerkih ročnih bomb, o strelivu, protipilinskih maskah in za odtis pečata ter mu plačal 20 lir. Forgetti je predstavil Bobku drugega vojaka, Alda Monaiia, da bi pomagal. Štiri mesece so sodelovali in Bobek ju je plačal skupno z 290 lirami ter 50 lirami zapitkov. Zvezo s Forgettijem je v glavnem držala Bobkova svakinja, ki je tudi sama zbirala podatke. Drug Bobkov vir informacij je bil šofer specialne artilerije v Bistrici Oscar Caramore. Z njim je držal zvezo Jože Ujčič. Tretja zveza pa sta bila italijanska komunistka iz Milj, Postogna in Santalesa, od njiju je Bobek pričakoval podatke o tržaških protiavijskih napravah in nemških ladjah. Na sodelovanje sta pristala, ker jima je Bobek zagotovil, da te podatke rabi neki jugoslovanski komunistični funkcionar. Nasploh so bili odnosi med temi tremi kot med komunisti. V januarju je Postogna prinesel podatke iz Trsta, Santalesa pa podatke o italijanskih baterijah v Tobruku, o ladjedelnici in ladjevju na Reki, kjer je bil zaposlen. Bobek je izročil Postogni 200 lir za potovanje po Istri, kjer naj bi navezal stike z drugimi komunisti. Udoviča v Trstu je Bobku priporočil Zelen, češ da je njegov zanesljiv agent, vendar je Udovič oddajal informacije neposredno jugoslovanskemu konzulu v Trstu. Bobek je torej od oktobra 1939 do aretacije poročal Zelenu vse, kar je utegnil povedati: o aretacijah v Topolcu, o vojaških silah v Bistrici in Šentpetru (Pivka), o odpuščanju vojakov in mobiliziranih letnikov, o pripravah Italije na vojno z Jugoslavijo - kar je razbral iz govoric - o zavarovalnih delih na meji, o nabiranju in rekviziciji bakra za vojne potrebe itd. Nekateri podatki so bili lažni, saj jih je dajal provokator. Bobek je prinašal in razširjal tudi antifašistični tisk, toda preiskava ni mogla ugotoviti, kakšne barve, saj Bobek, kot pravi poročevalec, nima določene ideologije, le sovraštvo do Italije "in za dosego cilja... je sedaj komunist, sedaj nacionalist ali iredentist... špijon in neiskren konfident policije". S konfidentstvom je pokrival dejavnost, gibanje in špijonažo, o kateri njegov delodajalec, poveljnik policije na Reki, komisar Luigi

10 ACS, TSDS, b. 759

11 ACS, PS, CPC, 680

De Michele ni ničesar vedel. Sicer pa zvemo iz Bobkovega zaslišanja 25. junija 1940 še to, da mu je Zelen dajal navodila za propagando med ljudmi; med drugim je naročal, naj Slovenci ne dezertirajo, ker bodo potrebnejši doma, in da bo v vojni z Jugoslavijo on sam, Zelen, prevzel poveljstvo prostovoljcev iz Julijske krajine na bistriškem in reškem področju. Sicer pa o političnem delu Bobka in sodelavcev iz teh prvih zaslišanj ničesar ne zvemo. Vsi Bobkovi sodelavci so bili torej obtoženi zgolj špijonaže in obsojeni na drugem tržaškem procesu: Postogna na 30 let zapore, Udovič na 12 let, Ujčič na 30, Urbančičeva na 8 let in Caramore - za prodajo vojaškega materiala in ne za špijonažo - na 1 leto in pol zapore. Santalesa je bil že prej oproščen.

Bobek se je zagovarjal z dejstvom, da je delal za italijansko policijo, zato je 25. julija 1940 med zaslišnji komisar javne varnosti z Reke poslal karabinjerskemu poveljstvu v Trstu, ki je zasliševalo zapornike, naslednje sporočilo: Proti koncu meseca avgusta 1938 je bilo sporočeno, da bo nekdo iz Jugoslavije storil atentat na Mussolinija, ko bo ta prišel v Julijsko krajino. Ko je septembra Duce prišel, so bili začasno pozaprti vsi registrirani politično nevarni ljudje, med njimi tudi Viktor Bobek. Bobek je bil v letih 1933, 1934 in 1935 informator na lokalni ravni, nato informator organov vojaške policije, "ki ga je tudi hotela izrabiti in ga je zato poslala v Jugoslavijo". V zaporu, septembra 1938, je Bobek povedal, da nameravajo Danilo Zelen, Ferdo Kravanja in Just Godnič - to so voditelji TIGR-a v Sloveniji - priti v Italijo in razstreliti cesto, po kateri se bo vozil Duce. Temu primerno so torej zavarovali vse prehode na meji. Ko je bil Bobek izpuščen, nadaljuje reški komisar, "je bil napoten, da opravi svojo informativno dejavnost tako, da bi pomagal ujeti Zelena, ni pa v tem uspel". V juniju in juliju 1939 je Bobek povedal policiji za Postogno in Santaleso ter za komunistično gibanje, zato so ga napotili po informacije med komuniste. "Pozneje, ko je bil označen kot privrženec špijonske dejavnosti, smo umetno upočasnili stike z njim" in ga zasledovali. "Povsem naivno je torej Bobkovo obnašanje, ko poskuša opravičiti svojo obveščevalno dejavnost na vojaškem področju s trditvijo, da je bila usmerjena predvsem k temu, da bi pomagal ujeti terorista Danila Zelena. Bobek ni med stalnimi zaupniki tega sektorja."¹²

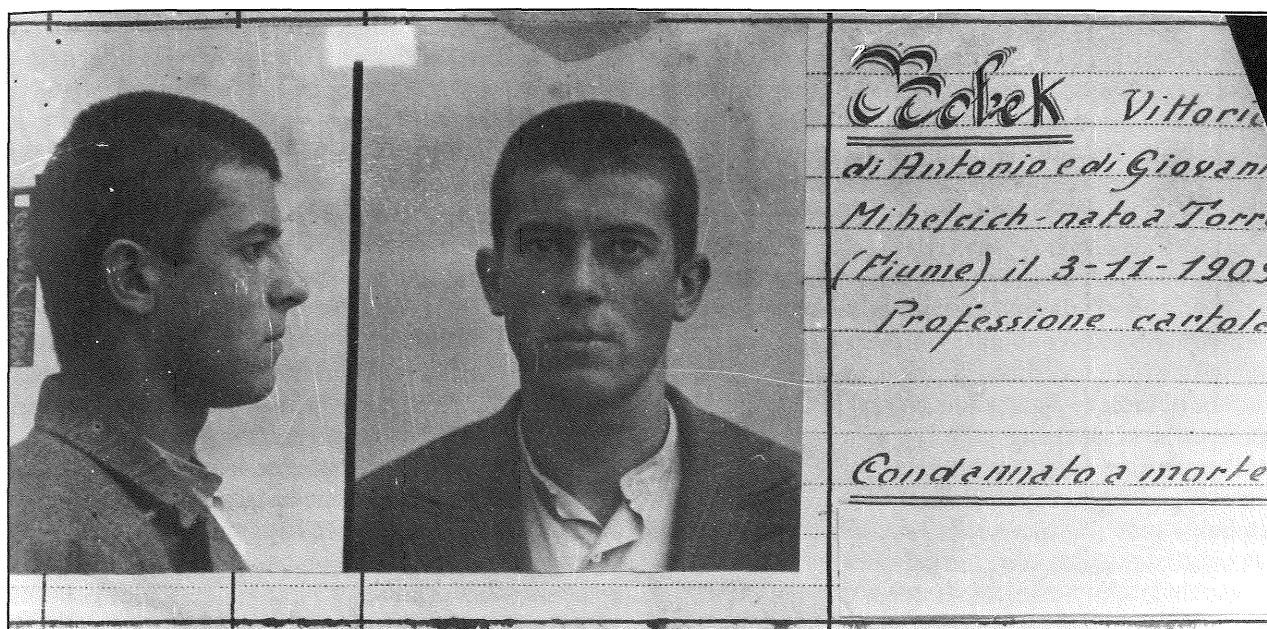
Značilno je, da v policijski preiskavi, ki je trajala dobrih devet mesecev, ne Bobek ne kdo drug ni omenjal ilegalne tigrovske dejavnosti, katere sestavni del je bila sicer tudi špijonaža, vendar so bile prvenstvene akcije, sabotaže in priprave na gverilo za primer italijanskega napada na Jugoslavijo. V ta sklop je spadala tudi povezava slovenske komunistične organizacije na Tržaškem s tigrovsko. Bobek je popolnoma zamolčal, da je poleti

1939 spremljal, skupaj z Urbančičevo, čez mejo voditelja slovenskih komunistov Pina Tomažiča, da ga je v Ljubljani predstavil Danilu Zelenu in da je izvršil njun dogovor o predaji tigrovega orožja in razstreliva, shranjenega pri Žejah, slovenskim komunistom. Le-to so novembra 1939 prenesli iz Žej v neko jamo pri Famljah divaški komunisti. Tudi ni povedal, da je Tomažiču naročal zbiranje vojaških informacij, iz česar moremo sklepati, da je bil na sestanku med Tomažičem in Zelenom v Ljubljani sprejet dogovor o sodelovanju. Ti podatki so prišli na dan v preiskavi aretiranih komunistov iz Trsta in s Krasa in tigrovcev iz Žej, zato so Bobka lahko z njimi pritisnili šele v zaslišanjih preiskovalne komisije junija 1941. Šele tedaj je torej preiskava spoznala povezavo Bobkove skupine s splošnim antifašističnim odporom in posebej s slovensko komunistično organizacijo. Zato jo je priključila obtožencem drugega tržaškega procesa, in sicer v komunistično skupino, ne pa v tigrovsko-teroristično.

V prvem zaslišanju Bobka pred preiskovalno komisijo 25. junija 1941 je bilo več ali manj ponovljeno vse tisto, kar je že ugotovila policijska preiskava do decembra 1940. Na drugem zaslišanju, dan pozneje, je Bobek preiskovalnemu sodniku odgovarjal, da ni bil član komunistične partije, da ne pozna ne Pina Tomažiča ne Ivana Vadnala - tudi ob soočanju je vztrajal na tej trditvi - da ni bil odgovoren za orožje in razstrelivo, uskladiščeno pri Vadnalu v Žejah, in da ga ni odstopil Tomažiču. Alojza Budina, Pinkovega sodelavca, naj bi videl le enkrat pri Jelerčičevih v Bistrici, kjer je bila poročena njegova - Bobkova - sestra. Če ga sedaj obtožujejo, ga pač zato, ker ga imajo za ovaduha in se mu hočejo maščevati. Priznal je obveščevalno delo, v katerega, ga je potisnil De Michele, ki je od leta 1937 namesto Zecchina uporabil Bobka za informatorja. Priznal je, da je bil s Postogno in Santaleso jeseni 1939 na Opčinah pri slovenskih komunističnih voditeljih Henriku Malalanu in Rudolfu Wilhelmu. To je storil, da bi se po naročilu De Micheleja infiltriral v komunistično gibanje. Toda ker sta bila oba voditelja pod nadzorom in neaktivna, ni nič opravil. Zanjkal je še, da bi pri njegovi obveščevalni sodeloval Ujčič, ker "on ni vedel, da jaz opravljam špijonažo in ga nikoli nisem prosil za informacije".¹³ Iz drugega dokumenta, iz sporočila šefa tajne policije OVRA zato, milansko cono z dne 5. februarja 1940, zvemo, da je bil šef OVRE v Trstu, Fortunato Lo Castro, prek svojega vira obvešččen, da je novembra 1939 Bobek obiskal Malalana in Wilhelma, jima izročil ilegalni časopis Svoboda (tigrovsko glasilo) in prosil za podatke o vojaških silah na tem območju. Glede podatkov sta oba odklonila pomoč, tudi zato, ker jih nista imela. "Bobek ni sporočil De Micheleju, kateremu je bil podrejen, o

12 ACS, TSDS, b. 759

13 prav tam

Viktor Bobek v italijanski policijski kartoteki

tem srečanju in zato so nastali prvi sumi o njegovi dvojnosti. Policija je tedaj poskrbela za drugega konfidenta, preverjeno zvestega, da je spremljal Bobka, in tudi zato, da bi se povezal s komunistično mrežo." V zadnjih dneh, pravi pisec sporočila, pa je center v Trstu sporočil tudi, da je iz svojih virov zvedel za Bobkovo špijonsko dejavnost in prosil "svobodo ravnanja glede Bobka", kar mu je šef v Milanu tudi dovolil. Medtem pa bosta, pravi ta šef, De Michele in Lo Castro z novim konfidentom nadaljevala razkrivanje komunistične mreže, ki jo vodi Postogna. Tako je prišlo še iz tržaške ovrovske centrale naročilo za aretacijo Bobka, Postogne, Santalese in Udoviča, ki je bilo izvršeno 18. marca 1940. Iz istih virov, virov tajne politične policije, zvedemo še, da je Bobek, brž ko je bil zaprt, napisal izjavo, v kateri trdi, da ni bil nikoli iskren komunist in da se je delal subverzivca samo z namenom, da bi prikriil svoje vojaško obveščevalno delo. In še nekaj je priznal prav v začetku zaslišanja, kot je sporočil Lo Castro, namreč to, "da je posredoval policijskim oblastem javne varnosti kakšen podatek politične narave zato, da bi se izognil nadzoru, vedoč, da mu je podvržen, in da je o tej svoji dejavnosti obvestil Zelena, in mu tako zagotovil, da je našel način za svobodno delovanje."¹⁴

Bobek se je v preiskavi za drugi tržaški proces brezupno poskušal razbremeniti in rešiti, kar bi se rešiti dalo, prav s sklicevanjem na delo za italijansko policijo. V lastnoročnem pismu preiskovalnem sodniku 27. junija 1941 (11 strani) je razložil ves potek zvez z italijansko policijo. O aretaciji decembra 1934 pravi, da so ga

"poklicali v Rim na zaslišanje"; ko se je vrnil v Bistrice, je ostal konfident Zecchina na lokalni ravni. Konec leta 1937 ga je le-ta predstavil na Reki De Micheleju, ki je Bobku rekel, da ga "potrebuje", zato mu je dal potni list. Toda v Jugoslaviji Bobek ni mogel opraviti ničesar, ker so Zelena in njegove preganjali, zato je po naročilu De Micheleja navezal stike z antifašisti doma. Postogna se je sam pojavil, pravi Bobek, s prošnjo, da ga poveže s kakšnim jugoslovanskim partijskim funkcionarjem. To in da spet deluje za Zelena, je Bobek sproti sporočal De Micheleju, v zameno mu je ta dal dovoljenje za tihotapstvo. Brž ko je Bobek dobil denar od Zelena, se je odrekel tihotapstvu. De Michele ga je izsiljeval z grožnjami zapore in konfinacije, če bi mu odrekel sodelovanje, toda Bobek Zelena ni mogel srečati tostran meje, "ker sem se bal, da bi kakšen oblastni organ, kakor običajno, ravnal nepredvidno. In v tem primeru bi bilo vse moje delo zaman in jaz bi prvi dobil kroglo v glavo." Sicer pa je bila, piše Bobek, višja sila - zima - kriva, da Zelen ni mogel čez mejo. "Zakaj me De Michele ni pustil pri miru? Zakaj je grozil? Zakaj me je nenehno klical na Reko ali pa je prihajal v Bistrice? Saj je vendar vedel, da ne morem prodreti v vrste antifašistov, ker sem jim bil sumljiv." Naj kar preiskovalec povpraša na policiji v Ljubljani, kaj je o Bobku poročal jugoslovanski konzul v Trstu, beremo v pismu. Ker je De Michele obljubil, da bo Bobka rešil, če bi ga italijanske oblasti aretirale, je Bobek, kot pravi sam, dajal določene podatke Zelenu z edinim ciljem, da ga privabi v Italijo.¹⁵

14 ACS, PS, AGR, 1920-1945, 1940, b. 46, K1B

15 ACS, TSDS, b. 759

De Michele pa je preiskovalnemu sodniku takole pričal 15. maja 1941: "Dejansko je bilo v začetku Bobku Viktorju naloženo, da poroča o Danilu Zelenu in drugih ubežnikih..., ki so hoteli priti v Italijo in storiti atentat na Mussolinija. Toda potem sem poskrbel, da sem Bobku spričo njegove lokavosti postavil ob bok drugega svojega zaupnika." Na vprašanje preiskave je De Michele odgovarjal: "Bobek mi je dejansko dal kakšen podatek, toda nisem imel možnosti ugotoviti, da opravlja še drugo dejavnost, zlasti na špijonskem področju, zaradi česar sem se v soglasju s centrom v Trstu odpovedal nadaljnjim kontaktom z njim."¹⁶

Komu in kaj verjeti? Kolikor je bil Bobek upravičen potencirati svoje zasluge, toliko je bil njegov "delodajalec" upravičen zmanjševati njihov pomen, saj je moral reševati svoj ugled in prikriti neuspeh in dejstvo, da ga je Bobek v bistvu vedno varal. Do kolike mere je Bobku uspevalo skrivaj delovati proti fašistični Italiji, povedo tile podatki: z njim so se neposredno ukvarjali kar štirje policijski funkcionarji, in sicer: Ottavio Zecchino, Luigi De Michele, Caledonio Connada in Fortunato Lo Castro. Ko ga izpuste iz zapora, mu nalože navadni policijski nadzor; leta 1937 mu zaradi suma špijonaže za Jugoslavijo naloži posebnega ovaduha karabinjerski poveljnik Connada, od oktobra 1939 pa še enega, Foregettija, ki ga napoti v dvojno igro. Novembra 1939 dobi Bobek posebnega spremljevalca, ki mu ga pilepita Lo Castro oziroma De Michele, ko odkrijeta, da skriva svoja pota. Še ničesar pa ne vesta o Bobkovi špijonaži, ki jo že spremlja Connada.

Dne 6. decembra je bil na procesu v Trstu kot prvi zaslišan Viktor Bobek, dan prej pa so bili zaslišani komunisti. Odgovarjal je tako kot v preiskavi, kljub temu bom navedla tu daljši izvleček, saj je šlo za reševanje življenja. Zanimal je, da bi ob aretaciji odvrigel zavoj z vojaškimi obveščevalnimi podatki, češ da je bil zavoj na umivalniku, oddati bi ga moral nekemu tihotapcu konj, da bi ga odnesel Zelenu, ta pa naprej Branku. "Jaz nisem bil nikoli agent, podrejen jugoslovanski obveščevalni službi." Leta 1933, naj bi spoznal Zelena, le-ta pa ga je seznanil z jugoslovanskim majorjem. Zelen ni govoril o špijonaži, pač pa o organiziranju tihotapstva. Časopise in knjige, ki jih je dal Zelen, je Bobek oddal nekim tihotapcem, ki pa jih niso prinesli čez mejo. Leta 1938 je prodal gostilno v Jugoslaviji in se dokončno naselil v Italiji, tudi zato, ker mu je bilo rečeno, da v Jugoslaviji ne bi več dobil dovoljenja za bivanje. "Ko sem se vrnil v Italijo, sem se dal na razpolago komisarju De Micheleju." Zelen mu je res naložil zbiranje vojaških obvestil; nekoč mu je dal dva tisoč lir in Bobek mu je dal "nepomembne novice, ki sem jih osebno zbral". Podatke o nemških ladjah v Trstu mu je dal Postogna, Ujčiča je spremljal v Trst na nakupe, "toda on ni nikoli sodeloval v moji dejavnosti in nikoli

mi ni dal nobene novice. Urbančičeva ni poznala moje obveščevalne dejavnosti." Na vprašanje glede požiga smodnišnice v Klani je odgovoril, da je zanj zvedel iz časopisa *Piccolo*. Zanimal je, da bi spremljal Viktorja Sosiča čez mejo, sam pa naj bi je nikoli ne prekoračil ilegalno. "Res sem po Zelenovem naročilu vzpostavil zvezo z Sosičem, toda to sem storil zgolj zato, da bi se vrnil v njihovo organizacijo. Kar govore meni v breme, je sad sovražnosti, ker sem poznan kot policijski konfident. Nikoli nisem poznal Tomažiča." Trditev, da je izročil orožje Tomažiču, je torej laž. Toda ko je sodišče povprašalo Tomažiča, je ta ponovil, da je imel neposredne stike z Bobkom glede orožja. Bobek je zanimal tudi Vadnalovo izjavo, da brez Bobkove avtorizacije ne bi mogel izročiti orožja. Ko ga je odvetnik Buda povprašal o zvezah z Zelenom, je Bobek odgovoril: "Res sem stopil v stik z Zelenom po naročilu policijske oblasti, da bi ga privedel v Italijo, kjer bi ga aretirali. Res mi je komisar De Michele odobril tihotapljenje, da je poplačal delo, ki sem ga opravljal za italijansko policijo." To so bili Bobkovi odgovori na vprašanja sodišča. Za vprašanja je značilno, da se ne dotaknejo Bobkovega dela za italijansko policijo, tega na koncu potegne na dan le zagovornik. Bobek je bil torej obtožen špijonaže in odgovornosti za orožje oziroma za protidržavno zaroto.

Za Bobkom so bili zaslišani njegovi sodelavci: Udovič, Ujčič, Urbančičeva, ki so razen Postogne vse zanimali. Zaslišani pa sta bili tudi priči Zecchino in De Michele, ki sta vse prej kot koristila Bobku. Zato je Bobek 10. decembra, štiri dni pred izrekom sodbe, pisal predsedniku posebnega sodišča, opravičujoč se, da je prijel za pero zato, ker so na procesu policijske funkcionarje zasliševali tako zelo površno in ker je slišal včerašnje strašne tožilčeve obtožbe. (Tožilec je zahteval kar 12 smrtnih obsodb). "Ne morem razumeti, zakaj moram toliko trpeti, in to zaradi tistih gospodov, za katere sem žrtvoval vse, družino, delo, dom, zdravje itd., in zaradi katerih sem tvegaval glavo..." Nato ponovi, v precej slabi in zmedeni italijanščini, vse, kar je opravil za italijansko policijo od leta 1932 dalje, za kar mu na procesu, kot smo videli, ni bila dana možnost: Zecchinu naj bi oddal mnogo več bomb, orožja in tiska, kot je ta povedal; v zaporu v Rimu 1934 je podrobno opisal vse, kar je vedel o Zelenovi organizaciji v Jugoslaviji. "Prosim Vašo Ekscellanco, da mi verjame, da je bilo zelo težko prodreti v aktivnosti Zelena in njegovih prijateljev." Povedal naj bi za Zelenovo namero atentata na Mussolinija, oktobra 1939 pa je dal naslov Sosiča in mladinskega zbirališča v ul. sv. Frančiška v Trstu. Povedal naj bi vse o Postogni in komunističnem gibanju. "Jaz ne vem, kaj bi moral še storiti. In ne vem, kdaj in kaj sem skrtil, ali sem bil neiskren... Ne vem, zakaj me obtožujejo, da sem zamolčeval, tistega, česar nisem vedel, nisem mogel povedati."

Budin, naj bi opozoril Tomažiča, da se hoče Bobek infiltrirati v njihovo komunistično organizacijo, zato so ga komunisti nadzorovali in preprečili stike. Če ga nekateri sedaj obtožujejo, ga zato, ker jim tako ustreza; že februarja 1941 naj bi Postogna v zaporu zagrozil, da bo vsem povedal, kdo je Bobek. Iz samega procesa je zvedel, da je Zelen že l. 1938 imel stike s slovenskimi komunisti, zakaj naj bi torej on, Bobek, vzpostavljaj te stike celo leto pozneje? Če sem storil kaj napačnega, sem "samo zato, da bi nevarnega Zelena privedel v roke De Micheleja. Prosim Vašo Ekscelenco milosti."¹⁷

Pa poglejmo, kakšne so bile v tem pismu in drugje navedene Bobkove "izdaje", zaradi katerih so Bobka dolga leta po vojni proglašali za agenta OVRE. Ne glede na to, da je moral potencirati svoje "zasluge", saj je reševal glavo - kar bi storil vsakdo - je mogoče ugotoviti naslednje: podatke je dajal o ljudeh, ki so bili na varnem v Jugoslaviji, ne pa npr. o Kavsu, ki je res pripravljaj atentat na Mussolinija v Kobaridu, saj bi Kavsa v tem primeru že takrat zaprli. Zanimal je tudi vsakršno obtožbo svojih bližnjih sodelavcev Ujčiča in Urbančičeve; izdal jih je Foregetti. O mladinskih voditeljih v Trstu Sosiču in Ščuki (Ul. sv. Frančiška) je dal naslove, očitno pa ni nič povedal o njuni obveščevalni in nacionalni dejavnosti, sicer bi ju že tedaj zaprli. Njuna aretacija jeseni 1940 ni bila v ničemer posledica Bobkove aretacije. Povedal je o Postogni, da je komunist, toda to so oblasti že tako vedele, saj se je Postogna komaj vrnil iz zapora. Razen tega pa sta bila s Santaleso Italijana. Ni pa povedal, da se je na Opčinah sestaj s slovenskima komunistoma Malalanom in Wilhelmom, kar je že tedaj ugotovil tržaški inšpektor OVRE in je Bobek pozneje priznal v sodni preiskavi. Do konca je zanimal kakršnokoli poznanstvo z Vadnalom in Tomažičem, torej povezavo z orožjem,

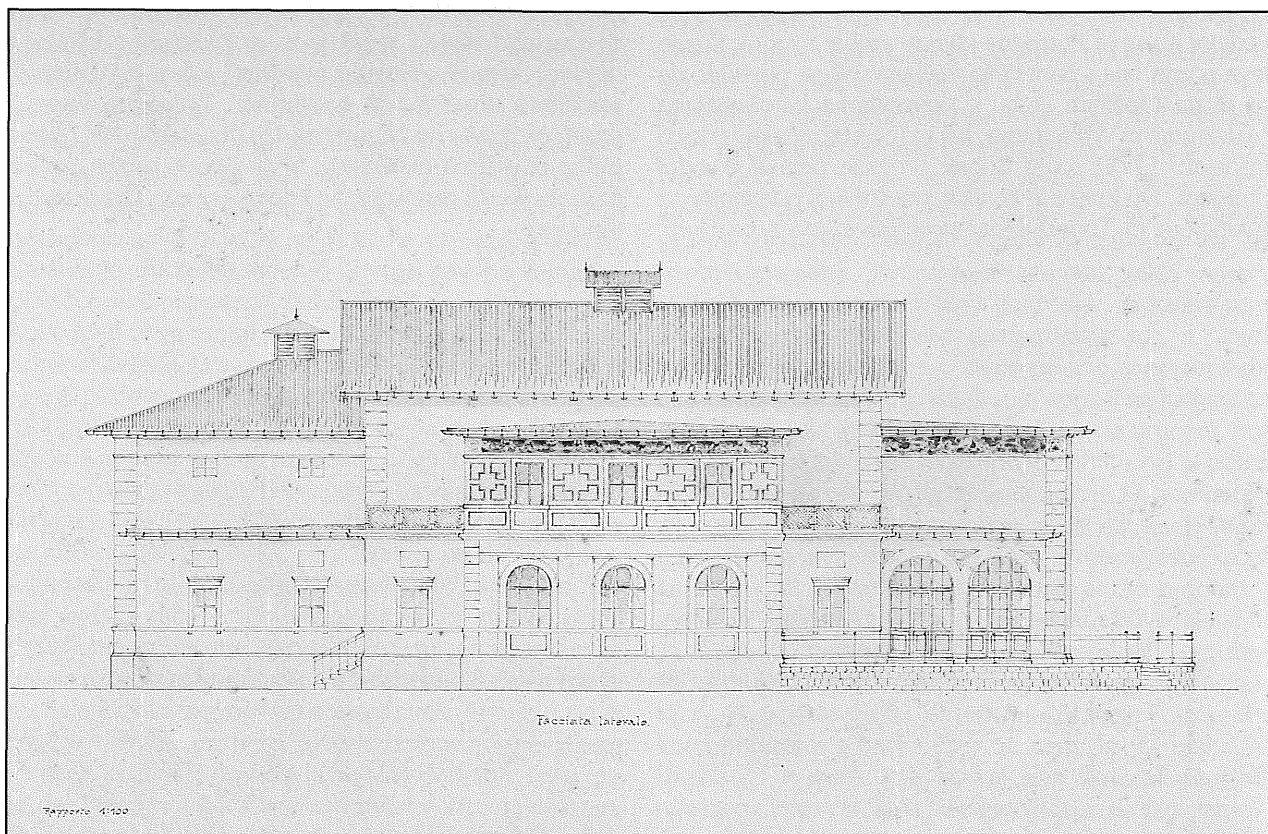
očitno zato, da bi se razbremenil vsaj te "krivde", računajoč, da morda za špijonažo, v katero naj bi ga potisnila italijanska policija, le ne bo tako hudo kaznovan. Bistveno je, da so bile aretacije obtožencev drugega tržaškega procesa, slovenskih komunistov, izobražencev in tigrovcev, ki so trajale od junija do novembra 1940, neodvisne od Bobkove aretacije in zaslišanj, čeprav je za vso to dejavnost dobro vedel. Eden izmed glavnih policijskih preiskovalcev Fortunato Lo Castro je kot priča v sodni preiskavi povedal, da se jim še sanjalo ni, do kakšne razvejane organizacije bodo prišli po povsem različnih poteh.¹⁸ Da pa so Bobka s priznanji resničnih dejstev bremenili drugi obtoženci (ne njegovi najbližji sodelavci), je tudi razumljivo, saj so ga upravičeno imeli za izdajalca. Ko je bil slednjič Bobek v zaupnih odnosih z italijansko policijo, se je gotovo ni mogel kar tako otresti. Lahko bi kvečjemu ostal v Jugoslaviji. Po drugi strani pa mu je prav ta odnos omogočal pristo gibanje in optimalno protifašistično dejavnost. Če je hotel obdržati zaupanje policije in seveda lastno varnost, ji je moral nekaj ponuditi. Ponudil ji je, kot smo videli, tisto, kar ni moglo škodovati slovenskemu protifašističnemu gibanju. Da mu je bilo to edino pomembno, dokazuje dejstvo, da se je l. 1938 vrnil iz Jugoslavije na Primorsko, kjer je lahko največ koristil, kljub izjemno nevarnim okoliščinam. Ga je v to gnala tudi avanturistična narava? Iskanje nevarnosti? Vodstvo TIGR-a v Ljubljani je vedelo za Bobkovo dvojno igro. Kateri strani je ta igra koristila, dokazuje dejstvo, da ga niso že tedaj likvidirali, kakor je TIGR brez usmiljenja obračunal z ovaduhi. Tvegajmo še eno misel: če Bobka ne bi postavili 15. decembra 1941 pred puške fašističnih miličnikov, bi ga gotovo pozneje pred partizanske ali oznovske. Le kdo bi se zavzel za drznega tigrovca?

17 prav tam, b. 759

18 prav tam, b. 760

RIASSUNTO

Viktor Bobek di Trnovo presso Ilirska Bistrica guidò in un primo tempo l'organizzazione giovanile comunista e quindi passò all'organizzazione rivoluzionaria clandestina di Ilirska Bistrica. A partire dal 1933 divenne parallelamente anche agente della polizia italiana. Al secondo processo di Trieste il Tribunale speciale per la difesa dello Stato lo condannò a morte. Venne fuciliato il 15 dicembre 1940 assieme ad altri 4 antifascisti sloveni. In base ai documenti della polizia italiana e agli archivi del Tribunale speciale, aperti da poco agli studiosi, è possibile ricostruire lo sviluppo delle indagini che rivelarono l'attività di Bobek come informatore dell'esercito jugoslavo e la sua falsa collaborazione con la polizia italiana. Il suo doppio gioco, fu scoperto grazie ad un provocatore, Bobek fu quindi pedinato finché non fu possibile dimostrare la sua attività spionistica ai danni dello stato italiano. Alla polizia italiana trasmetteva soltanto dati di poco conto, mentre occultava accuratamente tutto quello che avrebbe potuto danneggiare il movimento antifascista sloveno. Il 18 aprile 1940 fu arrestato assieme ai suoi collaboratori ed il 31 dicembre dello stesso anno consegnato al Tribunale speciale. Bobek tentò vanamente di giustificarsi richiamandosi ai servizi resi allo stato italiano e ricordati in due lettere scritte al giudice istruttore e al presidente della corte quattro giorni prima che fosse pronunciata la sentenza.

Načrt Tartinijevega gledališča v Piranu - stranska (morska) fasada (PM"SM"P, foto: D. Podgornik, 1992)